

Ložisková hydrogeologie

IV. Přítoky důlních vod do díla a jejich výpočet

Vliv způsobu hlubinné otvírky na přítoky podzemních vod

Jsou možné dva hlavní způsoby postupu otvirkových a důlních prací.

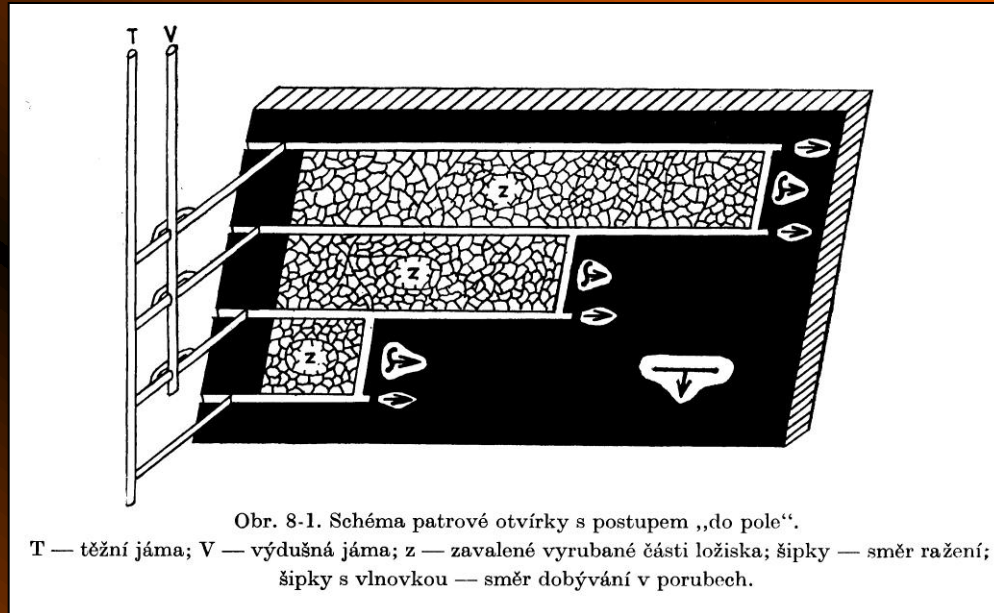
- a) postup „*do pole*“
- b) postup „*z pole*“

Postup „do pole“

Po zřízení *úvodních děl* se vyrazí v ložisku nejdříve *otvírkové chodby*. Z otvírkových chodeb se razí *přípravné chodby*, které vymezují jednotlivé *dobývací bloky* v ložisku. Dalším systémem chodeb se dobývací blok rozčlení na jednotlivé *poruby*.

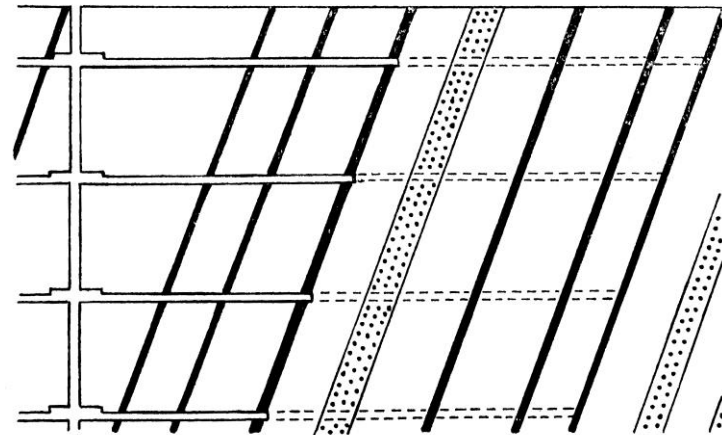
-umožňuje zahájit těžbu s poměrně malými investicemi a poměrně brzo po ukončení výstavby úvodních důlních děl

-z hg hlediska je tento postup výhodný tehdy, jsou-li okraje důlního pole silněji zvodněné, než jeho střed (max. přítoky nastávají až v konečných etapách důlní činnosti – úspora peněz)

Postup „do pole“

Otvírají-li se postupem „do pole“ skupiny ukloněných ložiskových těles, mezi nimiž je silně zvodněná vrstva, lze otvírku a těžbu omezit po určitou dobu jen na ložisková tělesa v nadloží zvodněné vrstvy a tak dočasně zabránit zvýšení přítoků.

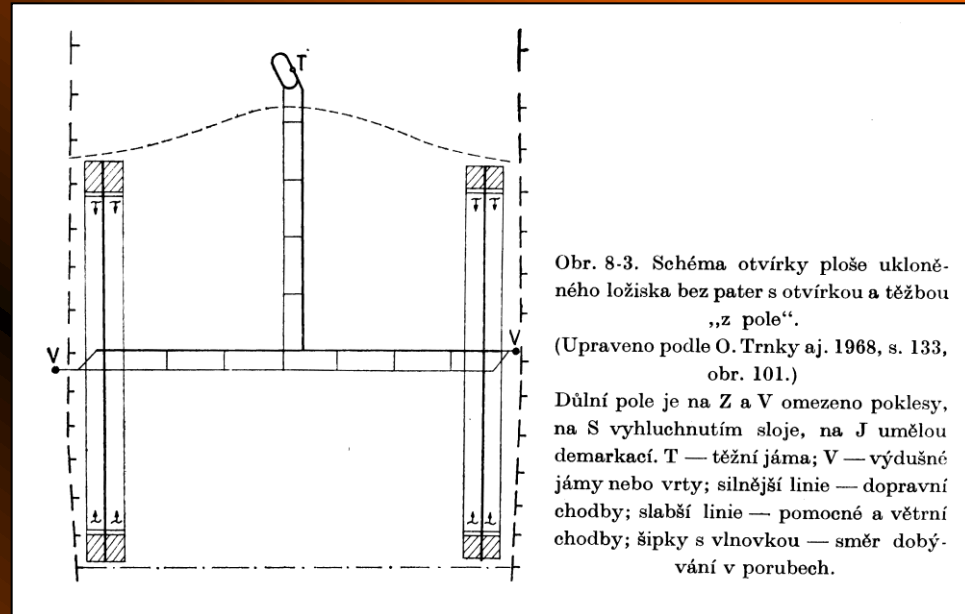

Obr. 8-2. Možnost dočasného omezení přítoků podzemních vod do dolu při patrové otvírce. V první etapě otvírky a těžby, vyznačené plnými obrysy, se dobývá jen v nadloží zvodněného obzoru, později, ve druhé etapě (čárkovaně) i v jeho podloží.

Postup „z pole“

Při tomto postupu se nejdříve vyrazí hlavní otvirková díla až k hranicím důlního pole, popř. i kolem něho. Poté se vyrazí přípravné chodby omezující jednotlivé dobývací bloky a v nich poruby. Těžba poté začíná u demarkace (na okraji díla) a postupuje se zpět k úvodním dílům.

Na rozdíl od postupu „do pole“ je zde otevřená (rozfáraná) plocha ložiska konstantní, stálá je i tvar a poloměr drenážního komplexu, který důl představuje. S růstem plochy vytěžených a zavalených prostor se mění pouze vlastnosti jednotlivých odvodňovacích úseků.

Postup „z pole“

- výhodný hlavně u ložisek doprovázených v celém důlním poli nebo v jeho převážné části stejnoměrně zvodněnými horninami
- nevýhodný je pokud horniny na okraji ložiska mají vyšší tlak vody nebo jsou více zvodněné než horniny ve střední části
- nebezpečí průtrže stařinových vod v vytěžených bloků, zvláště leží-li vnitřní část důlního pole níže, než jeho okrajové části

Přítoky podzemních vod do jednotlivých druhů hlubinných důlních děl

Úvodní důlní díla

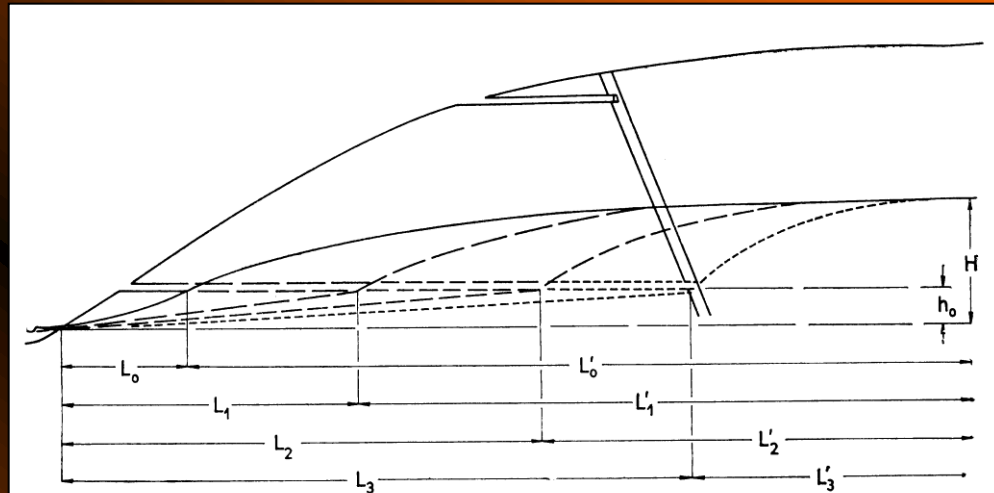
Otvírková důlní díla

Přípravná důlní díla

Vodorovná, svislá, šikmá důlní díla

Úvodní důlní díla - štoly

- umožňují samospádné odvádění vody na povrch
- ponechává se trvalá a neomezovaná drenážní fce (jámy se odvoňují většinou jen po dobu hloubení, po ukončení hloubení se opatřují vodotěsnou výstuží a odvodňování se přerušuje)
- v určité vzdálenosti od ústí dosahuje štola volnou HPV, ražení štol postupuje značně pomaleji než šíření depresní kotliny – malý hydraulický spád, velikost celkových přítoků vzrůstá s délkou štoly mírně

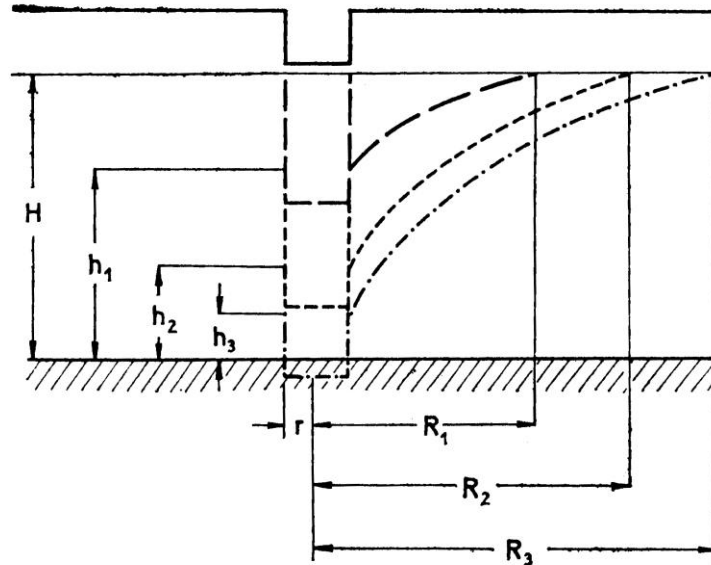

Obr. 8-4. Vývoj depresní kotliny v obzoru s volnou hladinou při postupujícím ražení štoly.
 H — výška přírodní ustálené hladiny; h_0 — výškový rozdíl dna štoly a místní odvodňovací báze;
 L_0 až L_3 — vzdálenost mezi místní odvodňovací bází a čelbou štoly v jednotlivých stádiích ražení;
 L'_0 až L'_3 — vzdálenost mezi čelbou štoly a okrajem vzniklé depresní kotliny v jednotlivých stádiích ražení.

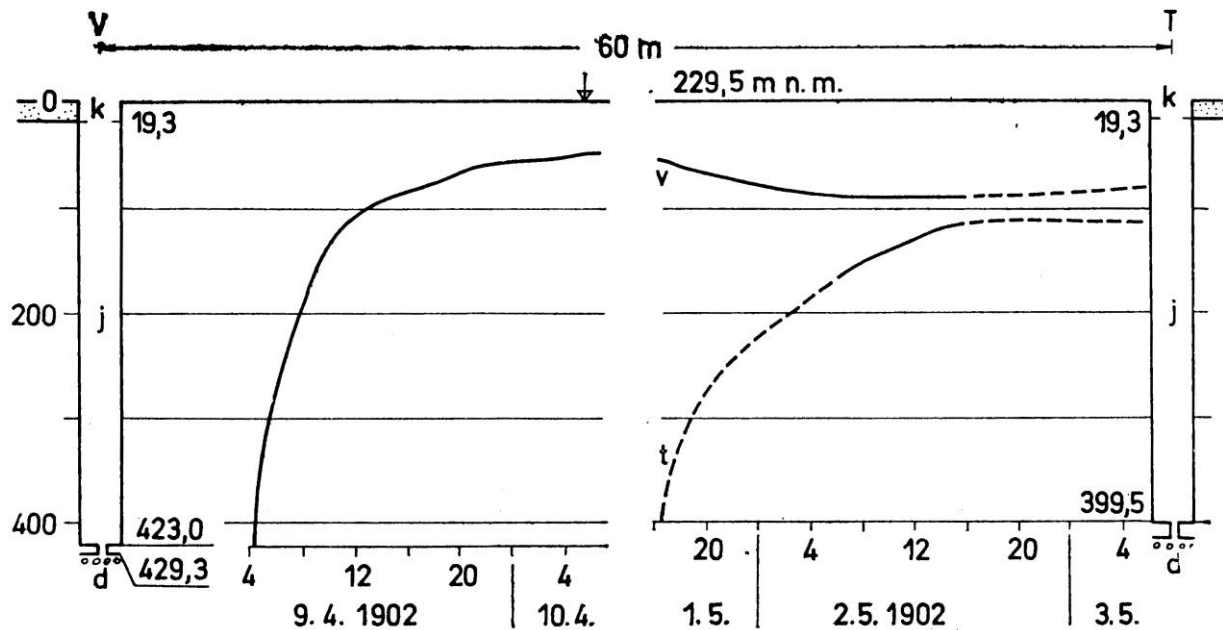

Úvodní důlní díla - jámy

- stvol jámy prochází nejdříve nádrží podzemní vody s volnou hladinou, depresní kotlíky a přítoky se plynně odvádějí.
- voda vniká do jámy a později i spodní voda v obzoru nezaplněném hydraulicky spojeném s jámou. Hodnoty – riziko.
- ve větších hloubkách procházejí obvodovou vodou – riziko o průřezové ploše zapsané vydatnosti až 500 l/s, v černouhelných dolech v podmoskevské pánvi při naražení krasových dutin až 1000 l/s)

Obr. 8-5. Vývoj depresní kotliny při hloubení jámy v obzoru s volnou hladinou. H — ustálená přírodní hladina; h_1 až h_3 — výška hrany pramenní plochy v hloubení nad nepropustným podložím; R_1 až R_3 — poloměry depresních kotlin odpovídající dynamickým úrovním h_1 až h_3 ; r — poloměr jámy.

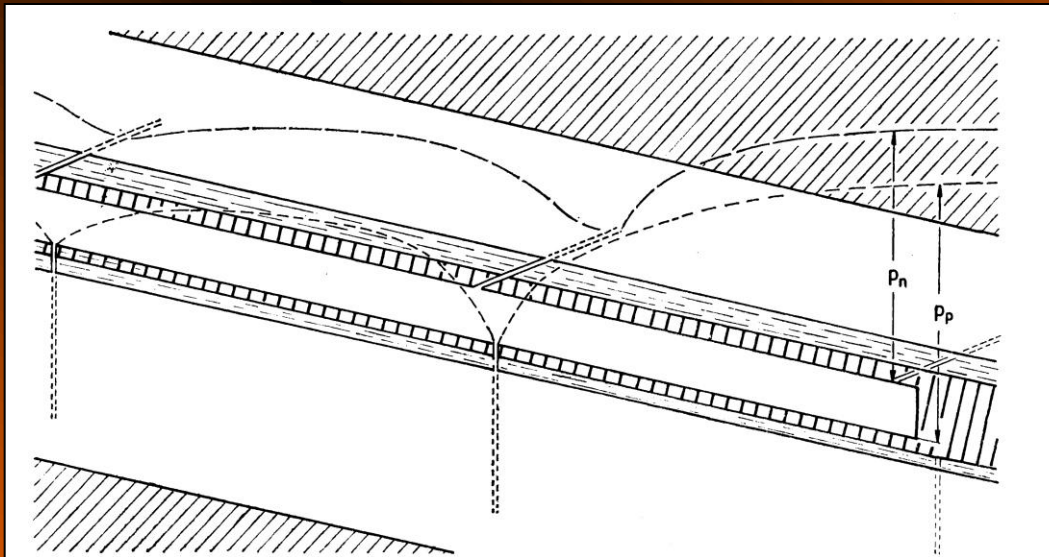

Obr. 8-6. Neočekávaný průval z vrtu do výdušné jámy (vlevo) a úmyslně vyvolaný průval do těžní jámy Bedřich (vpravo) v Ostravě-Zábřehu v r. 1902. (Upraveno podle H. Drolze, 1930, s. 182.)

k — kvartérní terasa a spraše; j — vápnitý jíł, baden; d — bazální klastika („detrit“), baden; t — nástup hladiny v těžní jámě; v — pohyb hladiny v zatopené výdušné jámě, způsobený průvalem do těžní jámy, V — větrná jáma, T — těžní jáma.

Úvodní důlní díla – úklonné jámy

- obecně platí to samé co u jam svislých
- úklonné jámy (úpadnice) se v mocném ložisku razí přibližně uprostřed, u málo mocných ložisek pokud je v nadloží zvodněná vrstva se ponechává tzv. *ochranná lávka*
- po určité době tvorba *samovolných trhlinek*

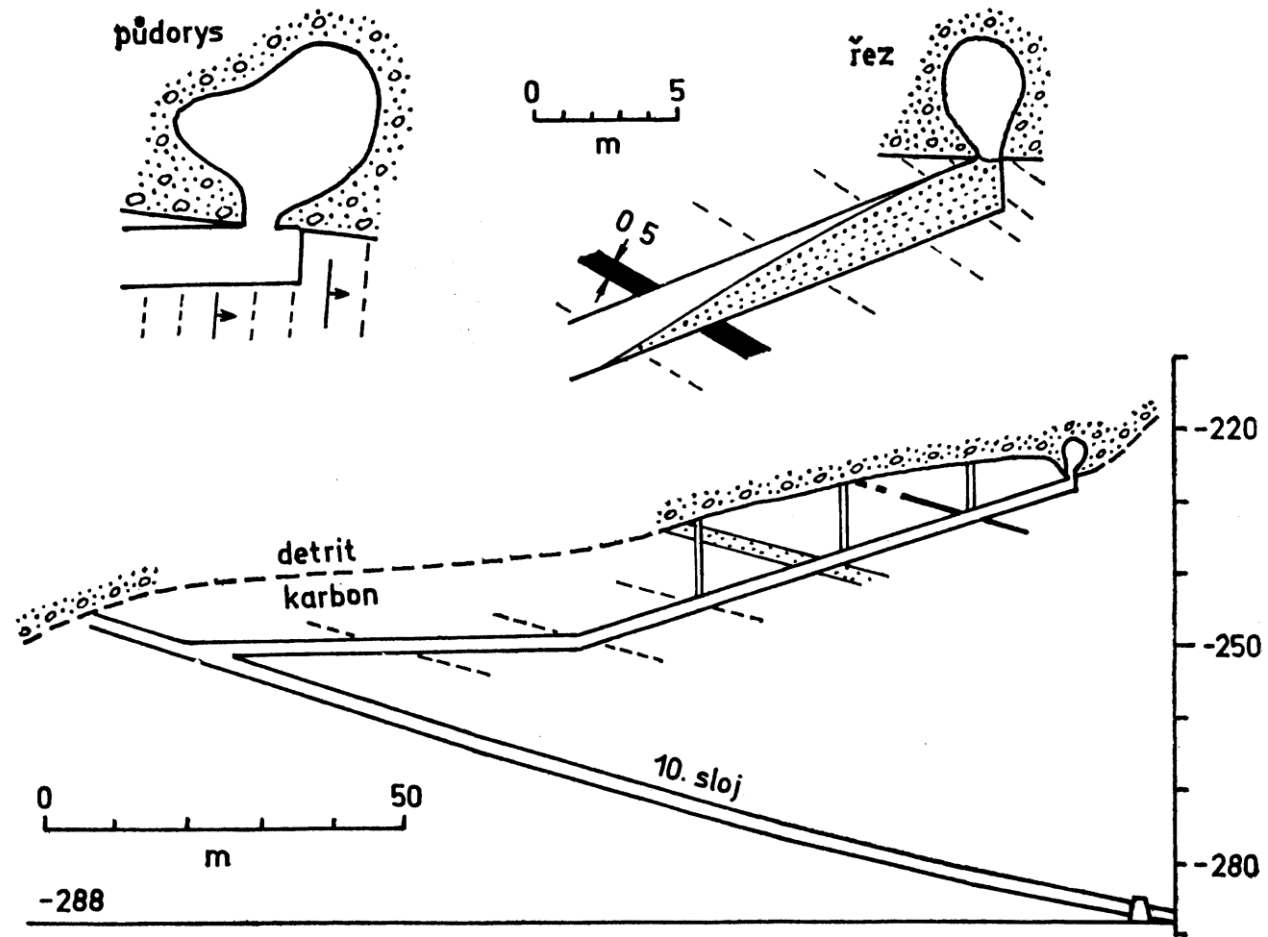

Obr. 8-7. Ražení úklonné úpadní jámy v ložisku s ponecháním ochranných lávek nerostu ve stropu a v počevě a s odvodňováním nadloží i podloží zavrtávanými filtry.

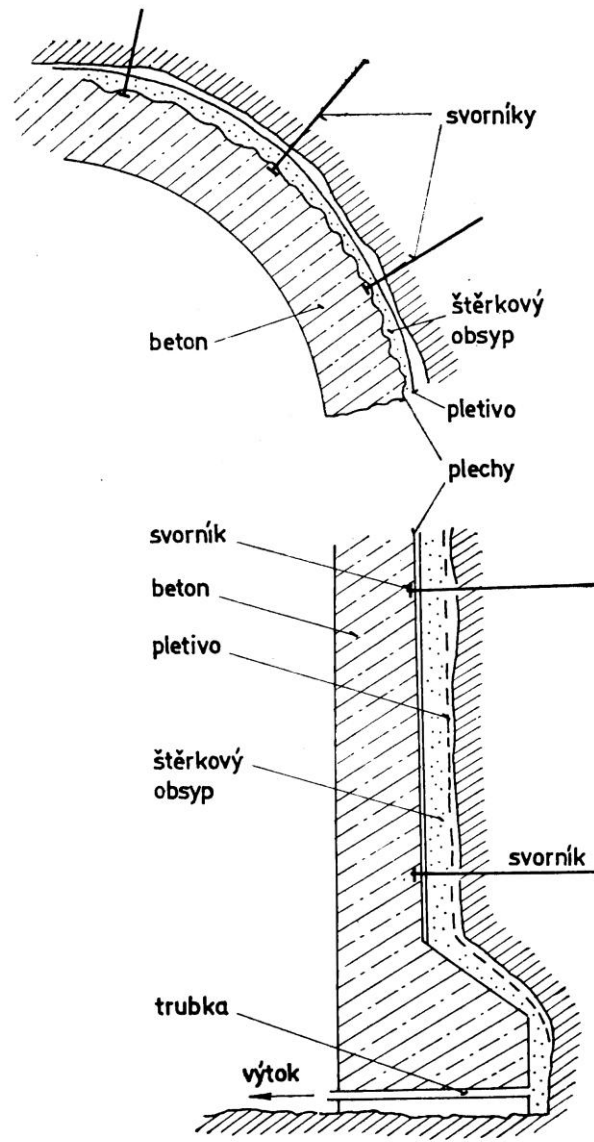
Dlouhé čárky — v levé části obrázku volná, v pravé části napjatá vodní hladina nadložního zvodněného obzoru; krátké čárky — napjatá výtláčná hladina podložního obzoru; p_n — tlak na strop úpadnice v okamžiku vrtání dalšího dovrešního vrtu; p_p — tlak na počevu úpadnice v okamžiku vrtání dalšího vrtu do podloží. Silněji zavrtávané filtry v činnosti, slaběji zavrtávané filtry projektované.

Otvírková důlní díla

- spojují úvodní díla s úseky ložiska, v nichž se ložisko dobývá
- subhorizontální chodby se spádem k hlavní čerpací stanici, která se obvykle zřizuje u hlavní těžní jámy
- pokud je ložisko ukloněno – úklonné otvírkové chodby
- často plní drenážní fci po celou dobu životnosti ložiska

- razí se buďto v jalovině nebo přímo v ložisku
- od úvodních děl se razí do neovlivněného, jinými důlními díly neotevřeného důlního pole

- zvodněné obzory v hloubkách mají skoro vždy tlakový režim: a) s doplňováním infiltrací
b) bez doplňování

- průvaly jsou vydatnější a setrvalejší nežu otvírkových děl následkem vyšších tlaků vody a větší rozlohy ovlivněné oblasti
- zvláště nebezpečné průvaly nastávají při naražení bazálních klastik transgresivní série, která spočívá na členitém diskordantním podloží (v minulosti často na Ostravsku)

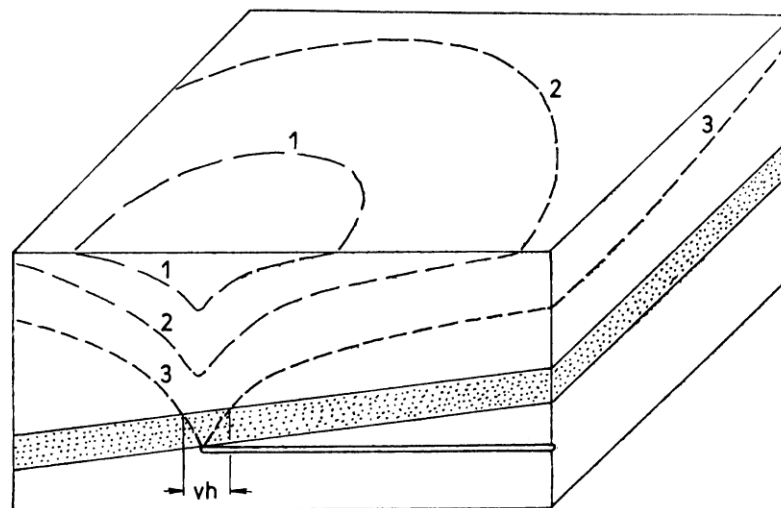
Obr. 8-13. Průval vody a plynu spojený se vznikem dutiny v nezpevněném diskordantním nadloží na Dole J. Fučík v ostravsko-karvinském revíru v r. 1942. (J. Pišta, 1962, s. 162.)

Obr. 8-8. Schéma vodotěsné výztuže s trvalou drenáží za výztuží. (Podle materiálů GP UP, Hamr u České Lípy.)

Ploše uložená zvodněná vrstva s tlakovým režimem

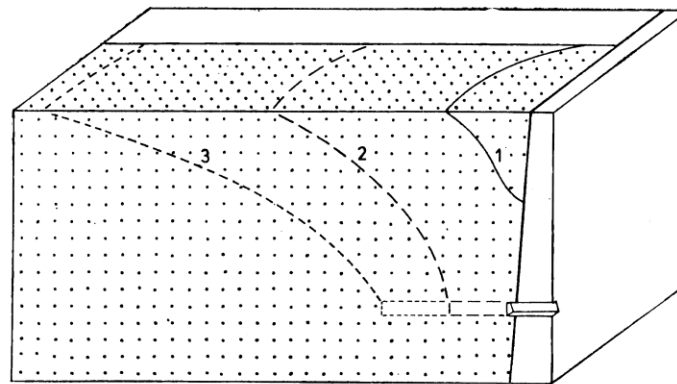
- poloměr ovlivnění R postupně vzrůstá, klesá hydraulický spád I a vydatnost průvalu se postupně zmenšuje
- ve zvodněné vrstvě se postupně vytvoří zóna s volnou hladinou

Obr. 8-10. Vývoj depresní kotliny při bodovém naražení ploše ukloněného zvodněného obzoru horizontálním důlním dílem. 1 až 3 — stadia vývoje depresní kotliny; vh — oblast volné hladiny v obzoru ve třetím stadiu vývoje depresní kotliny.

Strmě ukloněná zvodněná vrstva

- nad úrovní průvalového místa vzniká rychle depresní kotlina s volnou HPV, přítok tedy slábne rychleji, než v předchozím případě
- pokračuje-li se s ražením po průvalu ve směru vrstvy, vznikne v nadloží díla mezi místem průvalu a čelbou osušená oblast, z ní přitéká jen to množství vody, které na povrchu infiltruje ze srážek
- růst celkového přítoku se s prodlužováním důlního díla zpomaluje, specifický přítok se tedy zmenšuje

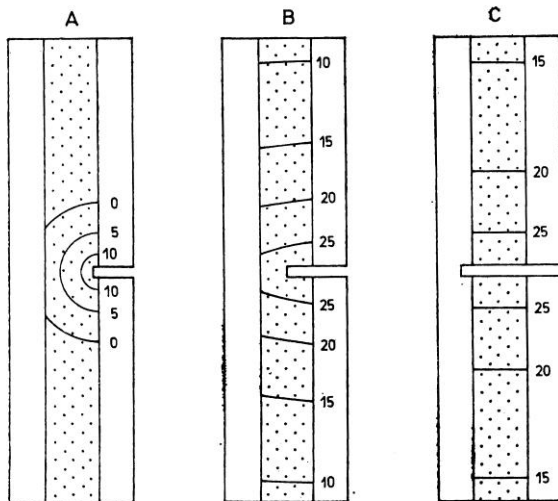
Obr. 8-11. Vývoj depresní kotliny při postupujícím ražení směrného důlního díla ve strmě ukloněném zvodněném obzoru. 1 až 3 — vývoj depresní kotliny při postupujícím ražení díla.

Strmě ukloněná zvodněná vrstva – ražení kolmo na její směr

- obdoba předchozího případu
- liší se tím, že délka díla může dosáhnout jen určité konečné, maximální hodnoty dané výrazem

$$l = \frac{m}{\sin \varphi \cdot \sin \varepsilon}$$

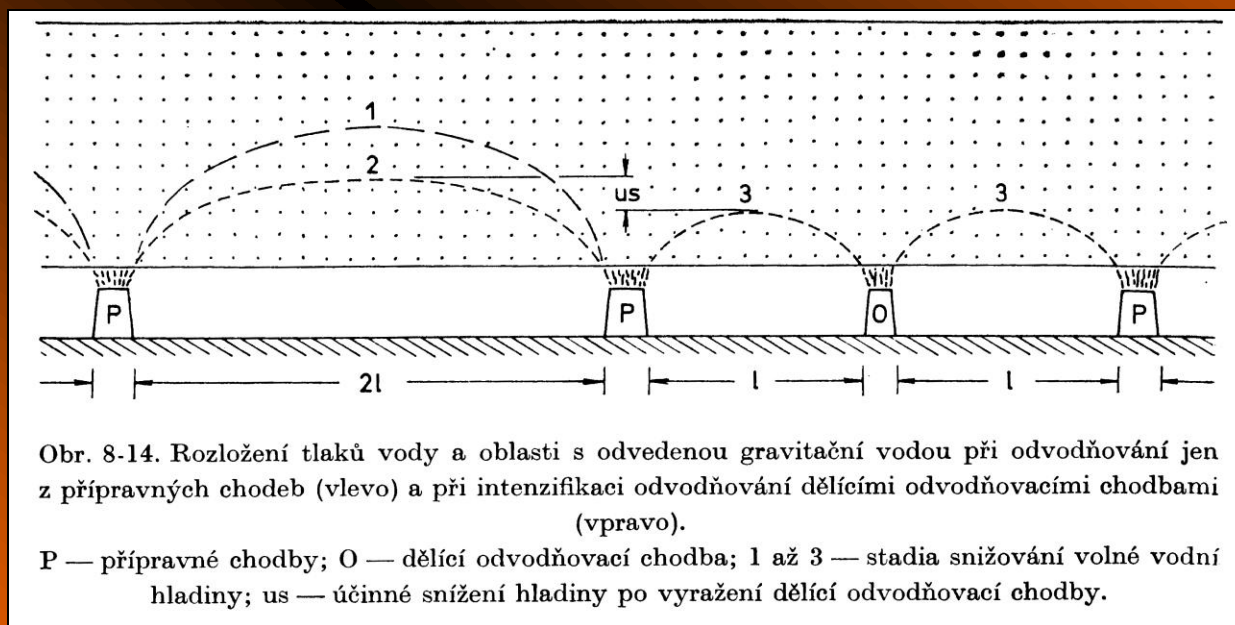
Obr. 8-12. Vývoj depresní kotliny při postupujícím ražení horizontálního důlního díla napříč strmě ukloněným zvodněným obzorem.

A až C — mapy hydroizohyps pro různou délku důlního díla vyraženu ve zvodněném obzoru.

- l – délka vodorovného díla ve zvodněné vrstvě
- m – mocnost zvodněné vrstvy
- φ – úklon zvodněné vrstvy
- ε – odchylka směru důlního díla od směru vrstvy

Přípravná důlní díla

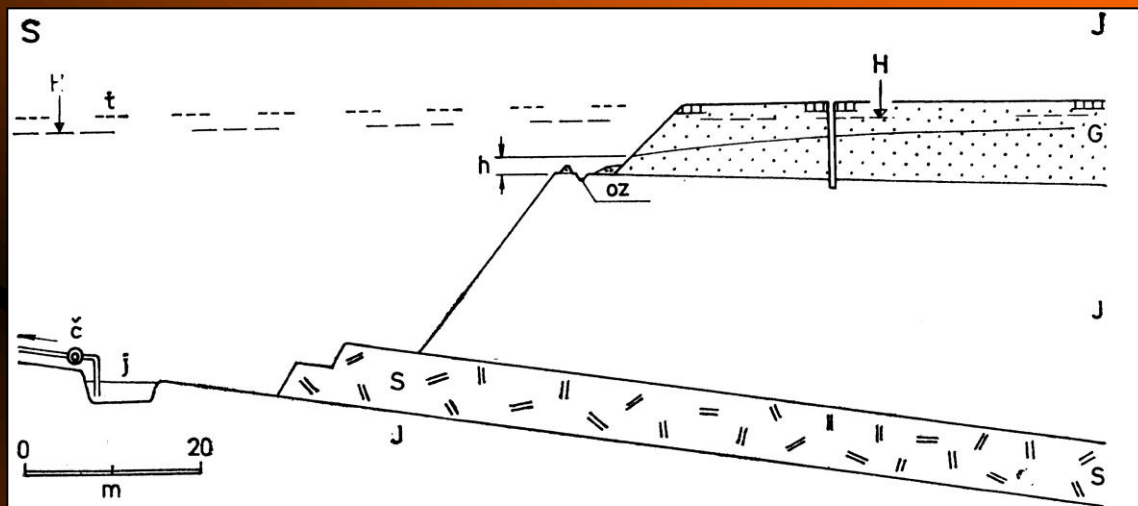
- razí se přímo v ložiskovém tělese
- přítoky mohou nastat jen v případech, je-li ložisková výplň propustná a zvodněná, nebo pokud se přípravné dílo dotýká okolních zvodněných hornin
- nemohou se vyhnout zvodněné části ložiska, se zvodněním se musí vypořádat za každých okolností

Přítoky vod do povrchových dolů a lomů

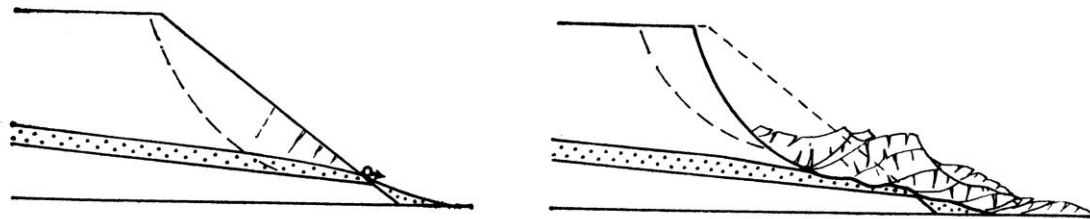
- odvodňování není tak technicky náročné jako u hlubinných dolů
- zásahy do hg režimu a vodní bilance celé hg struktury jsou však intenzívnější než u hlubinných dolů
- nebezpečí snížení soudržnosti a překročení pevnosti hornin ve smyku – vznik svahových skluzů a sesuvů
- přítoky sestávají ze tří složek:
  - a) vody z povrchových toků
  - b) atmosférické srážky
  - c) podzemní voda

Obr. 9-1. Odvodňování glacifluviálních štěrkopísků s volnou vodní hladinou do zářezů na první skrývkové plošině. Koberice u Opavy. (V. Homola.)

t — původní úroveň terénu; oz — odvodňovací zářez; j — vodní jímka; č — čerpadlo; G — glacifluviální štěrkopísky, kvartér; J — vápnité jíly, torton; S — sádrovcové ložisko, torton; H — původní hladina, h — úroveň dynamické hladiny na řezu.

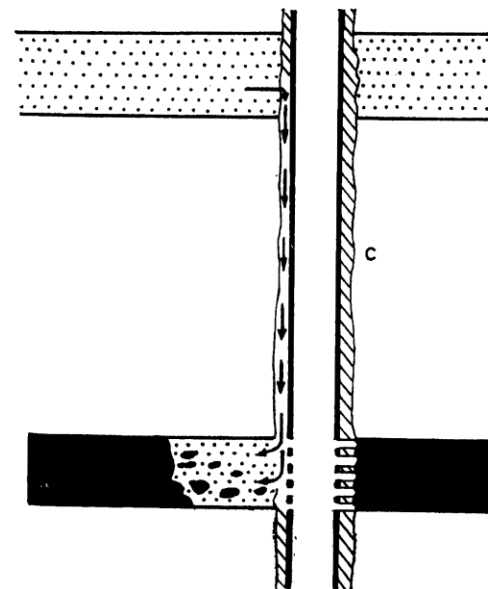
Obr. 9-2. Vynášení tekoucího písku v čele skrývkového řezu s následujícím poklesáním a trháním nadloží (vlevo), jež vede k sesuvu podle válcové plochy (vpravo).

- sesuv násobí destrukci jak výše, tak níže ležících skrývkových i ložiskových řezů a plošin
- obnovení stability postižených řezů je velmi nákladné a dlouhodobé, často se postižená část důlního pole opustí a zásoby se odepíší

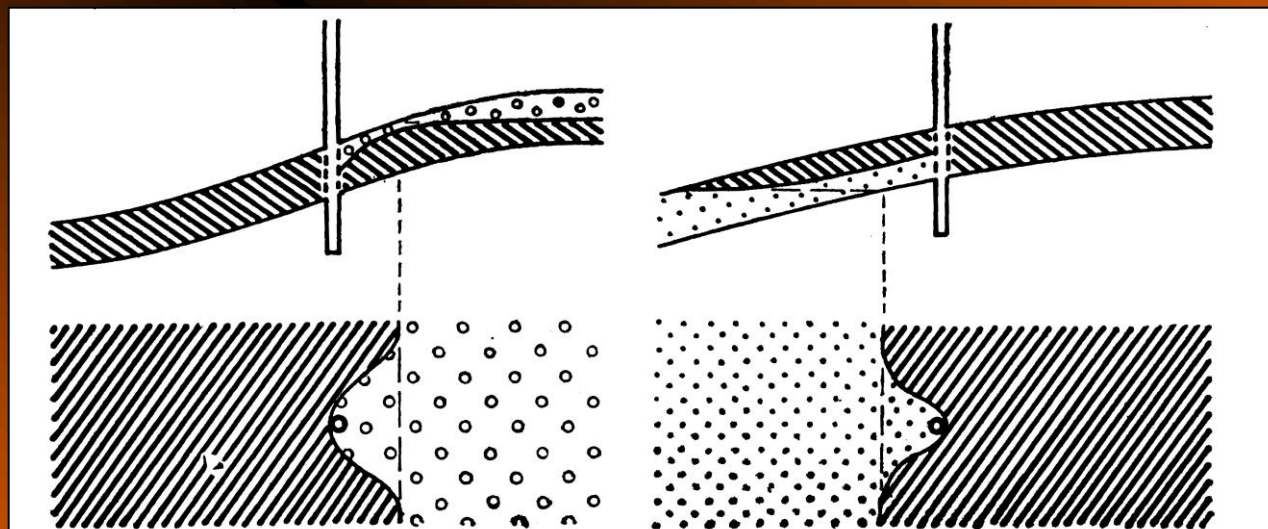
Pohyb podzemních vod při těžbě ložisek kapalných a plyných uhlovodíků

- těžba se provádí výlučně vrtly
- je třeba dávat pozor na utěsnění pažnic proti horninám ve stěně vrtu – nebezpečí odtlačování ropy, únik ropy do mezikruží, popř. erupce plynu na povrchu

Obr. 10-1. Odtlačování ropy v kolektoru od vrtu vodou proniklou z nadložního obzoru vinou nedostatečné hermetizace pažnic proti stěně vrtu.
c — cementová hermetizace mezikruží; černě — ropa; šipky — pronikání vody nedostatečně cementovaným mezikružím mezi pažnicemi a horninou.

- intenzita těžby musí být sladěna s možnostmi rovnoměrného pohybu tekutin, v ložiskovém obzoru
- při příliš intenzivní těžbě hrozba tvorby *plynových* nebo *vodních jazyků*

Obr. 10-2. Vznik vodního jazyku (vlevo) a plynového jazyku (vpravo) v roponosné části kolektoru při nadměrné těžbě ropy. Nahoře řezy, dole půdorysy.
Kroužky — plyn; silná šrafa — ropa; tečky — voda.

Určení celkových přítoků do důlního pole

- určují se v době zpracovávání investiční studie jako orientační údaj o průměrném ustáleném přítoku
- slouží hlavně jako podklad ekonomické úvahy o nákladech na čerpání vod a k výpočtu zatížení tuny dobývaného nerostu investičními a provozními náklady na odvodňování a pro orientační posouzení vlivu odvodnění důlního pole na hg strukturu
- určení celkového průměrného přítoku do otevřené části důlního pole se provádí z vodní bilance oblasti nebo analyticky z rovnic proudění podzemní vody – vysoká přesnost
- může se použít i srovnání s jinými činnými doly metoda analogie – nízká přesnost

Metoda analogie

Lze použít jednoho ze tří ukazatelů:

- a) specifický přítok vody do dolu
- b) jednotkový specifický přítok do dolu
- c) součinitel zvodnění

a) specifický přítok do dolu

Okamžitý nebo průměrný roční přítok do celého dolu, zpravidla vyjádřený v l/s, dělený celkovou délkou důlních děl (l/s/m) nebo celkovou plochou důlního pole (l/s/m²).

Délka otvirkových chodeb – použití ve stadiu výstavby a počátků těžby

$$q_d = \frac{Q}{L}$$

Plocha důlního pole – použití ve stadiu rozvinuté nebo končící těžby

$$q_d = \frac{Q}{F}$$

b) jednotkový specifický přítok do dolu

Totéž co jednotkový specifický průtok dělený velikostí dynamické hladiny proti statické.

$$q'_d = \frac{Q}{L} \qquad q'_p = \frac{Q}{F \cdot s}$$

c) součinitel zvodnění

Objem vody vyčerpaný z dolu za určité časové období dělený hmotou nerostu vytěženého za shodné časové období.

$$k_{zv} = \frac{V}{M} \quad [\text{m}^3/\text{t}]$$

Očekávaný celkový přítok do důlního pole při plánované zvýšené těžbě je

$$V_1 = k_{zv} \cdot M_1$$

Metoda vodní bilance

Vodní bilance povodí nebo celých oblastí se používá pro ověření, jestli jsou očekávané přítoky do dolů, vypočtené hydraulickými metodami, reálné vzhledem k možnostem napájení.

$$S = O + o + V \pm R \pm r_a \pm r_p \pm O' \pm o'$$

S – srážky

O – povrchový odtok

o – podzemní odtok

V – úhrnný výpar (evapotranspirace)

R – změna retence povrchových vod mezi začátkem a koncem sledovaného období

r_a – změna retence podzemních vod v provzdušněném pásmu (v zóně aerace)

r_p – změna retence podzemních vod v pásmu zvodnění (v zóně nasycení)

O' - přestup povrchových vod do sousedních nebo ze sousedních povodí, popř. hydrogeologických struktur

o' - přestup podzemních vod do sousedních nebo ze sousedních povodí, popř. hydrogeologických struktur

Analytické metody

Pro účely prognóz ustálených celkových přítoků do dolů vypracovány jen postupy založené na vzorci pro přítok vody ke studni o velkém poloměru („metoda velké studně“).

Má-li důl přibližně izometrický tvar, lze z jeho plochy F vypočítat tzv. převedený nebo redukovaný poloměr r' , který přísluší ideálnímu dolu kruhového tvaru o stejné ploše. Platí vztah

$$r' = \sqrt{\frac{F}{\pi}}$$

Tento vztah je použitelný až do poměru délky dolu k jeho šířce 2:1.

Analytické metody

Ustálený přítok do dolu se poté spočítá pro obzor s **volnou hladinou** jako:

$$Q = \frac{\pi \cdot k \cdot (H^2 - h^2)}{\ln R - \ln r'} = \frac{1,366 \cdot k \cdot (H^2 - h^2)}{\log R - \log r'}$$

Q – celkový přítok do dolu

k – koeficient filtrace

H – výška neovlivněné hladiny nad vodorovným nepropustným podložím

h – výška dynamické hladiny nad vodorovným nepropustným podložím

s – snížení dynamické hladiny proti statické

R – poloměr ovlivnění (poloměr depresní kotliny)

r' - převedený poloměr dolu

Analytické metody

Ustálený přítok do dolu se poté spočítá pro obzor s **napjatou hladinou** jako:

$$Q = \frac{\pi \cdot k \cdot m \cdot s}{\ln R - \ln r'} = \frac{2,73 \cdot k \cdot m \cdot s}{\log R - \log r'}$$

Q – celkový přítok do dolu

k – koeficient filtrace

H – výška neovlivněné hladiny nad vodorovným nepropustným podložím

h – výška dynamické hladiny nad vodorovným nepropustným podložím

s – snížení dynamické hladiny proti statické

R – poloměr ovlivnění (poloměr depresní kotliny)

r' - převedený poloměr dolu

m – mocnost zvodněné vrstvy

END